

1993. – Т. 1. Романи. – 640 с.
6. Гончар О. Т. Твори: у 2-х т. / Олесь Терентійович Гончар. – К. : Наук. думка, 1993. – Т. 2. Романи. Новели та оповідання. – 752 с.
 7. Дімаров А. Боги на продаж. Міські історії / Анатолій Дімаров. – К. : Рад. письм., 1988. – 691 с.
 8. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: у 7-и т. / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Наук. думка, 1979. – Т.2. – 568 с.
 9. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: у 7-и т. / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 3. – 480 с.
 10. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели / Ольга Кобилянська. – К. : Наук. думка, 1988. – 668 с.
 11. Костенко Л. Поезія // Поезія: Л. Костенко, О. Олесь, В. Симоненко, В. Стус. – К. : Наук. думка, 1999. – 272 с.
 12. Котляр М. Шляхами віків : довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К. : Україна, 1993. – 380 с.
 13. Кропивницький Марко. Вибрані твори / Марко Кропивницький. – К. : Дніпро, 1971. – 348 с.
 14. Курс кримінології / за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
 15. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи / Валер'ян Підмогильний. – К.: Наук. думка, 1991. – 790 с.
 16. Сенченко Іван. Оповідання. Повісті. Спогади / Іван Сенченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 664 с.
 17. Смолич Ю. Повісті. Романи / Юрій Смолич. – К. : Наук. думка, 1987. – 749 с.
 18. Стельмах М. П. Чотири броди : роман / М. П. Стельмах. – К. : Рад. письм., 1979. – 527 с.
 19. Українка Леся. Вибране / Леся Українка. – К. : Дніпро, 1966. – 710 с.
 20. Цюпа І. А. Краєни : роман / І. А. Цюпа. – К. : Дніпро, 1976. – 416 с.
 21. Шкляр В. М. Ностальгія : роман, новели / В. М. Шкляр. – К. : Молодь, 1989. – 256 с.
 22. Шкляр В. М. Праліс (Тінь сови) : роман / В. М. Шкляр. – К. : Молодь, 1986. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2010 р.

УДК 811.161.2 (091):811.161.2'367.622

О. О. Самоєнко

СЛОВОВІРНА СТРУКТУРА ІМЕННИКІВ PLURALIA TANTUM В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIV–XV СТ.

Самоєнко О. О. Словотвірна структура іменників pluralia tantum в українській мові XIV–XV ст.

У статті крізь призму лексико-словотвірних типів здійснено дериваційний аналіз похідних, що вживаються тільки у формі множин, у староукраїнській мові XIV–XV ст.

Ключові слова: словотвірна структура, словотвірне значення, іменники pluralia tantum, нульсуфіксація, суфіксація.

Самоененко Е. А. Словообразовательная структура существительных *pluralia tantum* в украинском языке XIV–XV вв.

В статье сквозь призму лексико-образовательных типов произведен деривационный анализ производных, которые употребляются только в форме множественного числа в украинском языке XIV–XV вв.

Ключевые слова: словообразовательный тип, словообразовательное значение, существительные *pluralia tantum*, нулевая суффиксация, суффиксация.

Samoyenko E. A. Derivational structure *pluralia tantum* nouns in Ukrainian language of XIV–XV centuries

In the article by lexical-formative types was produced derivational analysis of derivatives that are used only in the plural form in the Ukrainian language of XIV–XV centuries.

Key words: word-formation type, word-formation meaning, nouns *pluralia tantum*, zero suffixing, suffixing.

Питання історії творення словотвірної структури іменників української мови постійно привертають велику увагу мовознавців. Так, зокрема, опис творення іменників на історичному матеріалі знаходимо в працях С. Бевзенка, П. Білоусенка, Л. Гумецької, В. Грещука, І. Іншакової, В. Ліпич, О. Меркулової, В. Німчука, І. Олійника, С. Самійленка, Л. Стівбур та ін. Опис творення та функціонування підсистеми іменників *pluralia tantum* в українській мові розглянули в ході аналізу тих чи тих лексико-словотвірних груп О. Безпояско, П. Білоусенко, Д. Гринчишин, В. Грещук, Н. Клименко, О. Кровицька, Л. Недбайло, В. Німчук та ін. Динаміку творення множинних іменників у новій українській мові кінця XVII – початку XXI ст. досліджено у праці А. І. Тернової. Однак словотворення підсистеми іменників *pluralia tantum* XIV – XV ст. докладно не описано. Тим часом цей період є дуже важливим в історії української літературної мови, оскільки літературна „руська мова” цих часів зазнала суттєвого зближення з живою народною мовою, результатом якого стало й проникнення розмовних іменників *pluralia tantum* у тканину текстів ділової й художньої мови.

Мета статті – опис словотвірної структури похідних іменників *pluralia tantum* XIV–XV ст., дібраних за пам’ятками та лексикографічними працями, що відображають лексику української мови цього періоду.

1. Панівна більшість іменників *pluralia tantum* XIV–XV ст. мотивується іменниковими основами. Десубстантиви творяться за допомогою формантів **-овичи; -ци (-цы); -ани (-яни)**.

1.1. Суфікс -овичи.

З цим афіксом виявлено один похідний зі значенням „назва людей за місцем проживання”, а саме: *И поставила передъ нами пани Василева Озерничанъ и Милошевичы и Волчковичов, Слонимцов, Иванковцов и Клепачи* (1478 ССУМ I 194) „жителі села Волчки у Троїцькому воєводстві”, пор. особову назву *Волчкович* (1378 ССУМ I 194).

1.2. Суфікс -ци (-цы).

За допомогою цього деривата теж творяться множинні десубстантиви на позначення людей за місцем проживання, наприклад: *Тѣмъ мѣъ видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)...* дали єсми ємоу... *еще село оу нижній мойтини гдѣ никита и село гдѣ грабовцы сидѣ(т)* (1437 ССУМ I 259) „жителі місцевості Грабово”, пор. *Грабовці* (1437 там само) „назва села у Молдавському князівстві”; *А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшній Волковискій... Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ* (1451 ССУМ II 119) „жителі міста Ошмена”; *И поставила передъ нами пани Василева Озерничанъ... Слонимцы и Клѣпачов* (1478 ССУМ II 353) „жителі міста Слоним”; *И те(ж) ты(и) лю(ди) Соминци на работоу хоживали к двороу нашом(оу) тоу реискоу* (1499 ССУМ II 368) „жителі села Сомино”; *Иля вѣдка прѣмышлѣскыи... жаловать сѣ прѣ(д) кролемъ на стрѣлковиѣ ажѣ оубиваютъ сѣ оу землю оу цркъвную стго сѣса* (1422 ССУМ II 395) „жителі села Стрілків”.

1.3. Суфікс -ане (-яне).

Виявлені десубстантиви позначають назви осіб мешканців певних територій. Твірними основами є географічні назви сіл. Як зазначає В. О. Горпинич, „згаданий формант вважався продуктивним ... і перебував у словотвірній зв'язці з топонімічними основами як слов'янськими, так і неслов'янського походження” [1, с. 26].

У писемних джерелах зафіксовані такі плюративи розгляданої групи: *На первой повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинский: на той долине мои люде мають слидогонъ и з Блаженичаны* (1498 ССУМ I 99) „жителі села Блаженик”; *Мы Бовблян опытами, и Бовбляне рекли вси* (1498 ССУМ I 103) „жителі села Бовбли”; *Про то я... записала єсми... къ манастиру Святого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всеми доходы... што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали* (1401 ССУМ I 501) „жителі села Корчичи”; *И пани Василевѣ... поставила перед нами Лоуконничан, королевских людеи из Ярнева и зъ Сынковичъ* (1478 ССУМ I 558) „жителі села Лоуконница”; *И я єсми з людми добрыми порозумель, ижбы тые люди господарскии Мокрьчане с паномъ Янчинским ото болей того тяжи не мели* (1498 ССУМ I 607) „жителі села Мокрець”; *И старцы... сознали перед нами, аж з давных давен єсть ступенское, а Ступлѣне сами тут дворы своими сѣдели на той Мощаницы* (1444 ССУМ II 396) „жителі села Ступно”.

2. Невелика кількість іменників pluralia tantum творяться за допомогою матеріально не вираженого афікса. Більшість нульсуфіксальних іменників, які вживаються лише в множині, мотивовано дієслівними основами. Своєрідність віддієслівних іменників, на думку М. Я. Плющ, „полягає у поєднанні деяких елементів дієслівної семантики з категорійними значеннями іменника” [3, с. 46].

2.1. Девербатив *проводи*, що позначає назву церковного свята, утворено нульсуфіксальним способом: *Вѣлѣто шеститисѣчноє и ѿ сотное дѣвѣносто третєє на памѣть стаго мученика ефимѣа на канунѣ проводѣвѣ) оу* (су)боту (1385 П 64) „перша неділя після Великодня” (*проводити*).

2.2. Серед нульсуфіксальних похідних є плуративи, що позначають „назви місця, які розвинулися з первісних назв дії” [2, с. 78], а саме: *К том оу сел оу инѣ стародавна слоушало и тѣгло и тѣми разѣ слоушаєть с поли з рольѣми з гаи з доубровами з лѣсы с пасеками з ловы з реками...* (1457 Роз 156) „мисливські угіддя”; *А се Ѧзь великий кнѦзь андрей полоцкий далѣ кѣми стой тройци рекоу заноу з гоны з бобровими ѡ(т)звана* (1399 П 137) „те саме”; *...воны тоє село Осекрово какѣ отчизну свою держати и уживати зо всеми людми ... и зѣ бобровыми гоны и зѣ ловы звериными и пташиными...* (1498 Рус 61).

2.3. Віддієслівні похідні *pluralia tantum* також можуть мати загальне словотвірне значення „опредметнена дія”, що виникло внаслідок транспозиційних змін значення твірного дієслова: *Да ѡ то селци мало много молы евангелиста ѡ тѣое писмо* (XV Пов 22) „моління”; *В томѣ селє в Те(те)рєвѣцє гоны бобровыє два на(и)момѣ гонивами оспода(р)скимѣ* (1471 ССУМ I 250) „полювання”; *А тоутѣ же чѣвки три што подѣмѣцины не да(ю)т а ловѣцовѣ пѣть што в ловы ходятѣ тѣє подѣмѣцины не дають* (1471 ССУМ I 554) „полювання”; *Мы великий кнѣзь швитрикгаилѣ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинѣ... со всеми оуходы и приходы... и с лєсы и з дубровами* (1433 ССУМ II 205) „вступ в господарські ліси і води”.

У джерелах XIV–XV ст. виявлено небагато іменників *pluralia tantum*. Серед них вичленовуються іменники на позначення назв осіб за місцем проживання, мешканців певних територій (*волчковичи, соминци, ступлѣне, ошеменци*), назва церковного свята (*проводи*), іменники зі значенням опредметненої дії (*молы, оуходы*), назви місця, землі, угіддя або території (*ловы, гоны*). Творення множинних лексем відбувається за допомогою словотворчих формантів *-овичи; -ци (-цы); -ане (-яне)* та нульового суфікса. Отже, підсистема творення іменників зі значенням *pluralia tantum* перебувала в досліджений період у стані формування.

Література

1. Горпинич В. О. Назви жителів в українській мові (Питання словотвору, слововживання та нормування) / Володимир Олександрович Горпинич. – К. : Вища школа, 1979. – 158 с.
2. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. / Лукія Лук’янівна Гумецька – К. : Вид. АН УРСР, 1958. – 298 с.
3. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2-х ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / Марія Яківна Плющ – К. : Вища шк., 2005. – 286 с.

Перелік умовних скорочень використаних джерел

- П** – Грамоти XIV ст. // Пам'ятки української мови / [упор. М. М. Пещак]. – К. : Наукова думка, 1974. – 255 с.
- Пов** – Перетц В. Н. Повесть о трех королях-волхвах в западно-русском списке XV века // Памятники древней письменности и искусства. Вып.150. СПб., 1903. – С. 1–106
- Роз** – Українські грамоти (XIV ст. – перша половина XV ст.) / [упор. Вол. Розов] – К. : Українська Академія Наук. – Т. 1. – 1928. – 267 с.
- Рус** – Українські грамоти XV ст. // Пам'ятки української мови / [упор. В. М. Русанівський] – К. : Наукова думка, 1965. – 164 с.
- ССУМ** Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. [ред. кол. Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]. – К. : Наукова думка, 1977-1978. – 633 с.
- Стаття надійшла до редакції 22.09.2010 р.*

УДК 811.161.2:81'373.2

М. М. Торчинський**ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ОЗНАКИ ВЛАСНИХ НАЗВ**

Торчинський М. М. Емоційно-експресивні ознаки власних назв.

На основі емоційно-експресивних особливостей власних назв розмежовується емоційно нейтральна та емоційно забарвлена пропріальна лексика; остання може мати позитивну або негативну конотації. Емоційно-експресивні ознаки онімів передусім проявляються в розмовному, художньому і публіцистичному мовленні.

Ключові слова: емоційно-експресивні ознаки онімів, емоційно-нейтральні та емоційно забарвлені власні назви, позитивна або негативна конотації онімів.

Торчинский М. Н. Эмоционально-экспрессивные признаки имен собственных.

На основе эмоционально-экспрессивных особенностей имен собственных разграничивается эмоционально нейтральная и эмоционально окрашенная проприальная лексика; последняя может иметь позитивную или негативную коннотации. Эмоционально-экспрессивные признаки онимов прежде всего проявляются в разговорном, художественном и публицистическом стилях.

Ключевые слова: эмоционально-экспрессивные признаки онимов, эмоционально нейтральные и эмоционально окрашенные имена собственные, позитивная или негативная коннотации онимов.

Torchyns'kyi M. M. Emotional-expressive signs of the names own.

On the basis of emotionally-expressive features of the names own differentiated emotionally neutral and a proprial vocabulary is emotionally painted; the last can have positive or negative connotation. Emotionally expressive signs taken away foremost show up in the colloquial, artistic and publicist broadcasting.

Key words: emotionally-expressive signs onyms, emotionally neutral and the names own are emotionally painted, positive or negative connotation onyms.

Наявність позитивно або негативно забарвлених власних назв – одна з найхарактерніших ознак ономастикону України, що свідчить про емоційність нашого народу й образність його мислення [див.: 11, с. 20].